

РОЗКРАДАННЯ МАЙНА ПОМЕРЛИХ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

THEFT OF THE PROPERTY OF THE DEAD: CRIMINAL LEGAL ASPECT

Абакіна-Пілявська Л.М., к.ю.н., доцент, адвокат,
доцент кафедри кримінального права

Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглядаються особливості кваліфікації кримінально караного посягання на майно померлих: розкрадання речей, що знаходяться при тілі померлого чи при ньому, незаконне вилучення виробів із дорогоцінних металів, нерозривно пов'язаних із тілом померлого, з місць поховання, з поля бою. Аналізуються відмежувальні ознаки крадіжки, наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого та мародерства.

Встановлено, що кримінальне правопорушення ст. 297 КК України передбачає обов'язковою ознакою предмет складу кримінального правопорушення, тому таке правопорушення є предметним, оскільки в диспозиції статті вказується перелік речей матеріального світу, яким може бути заподіяна шкода і вони пов'язані із місцем поховання або пам'ятниками. Предметом крадіжки є річ матеріального світу, якій характерні фізична, економічна, юридична та соціальна ознаки; таким предметом можуть бути гроші, телефон, прикраса тощо, тобто така річ, яка має грошову цінність та належить визначеній особі на праві власності. Предметом мародерства також є речі матеріального світу, які належать пораненому або померлому на полі бою.

Досліджено питання щодо місця вчинення мародерства. Зазначено, що суб'єкт вчинення мародерства є спеціальним, тобто лише військовослужбовця може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за мародерство. Розглянуто позиції науковців щодо співучасті цивільних осіб у військових кримінальних правопорушеннях, до яких відповідно належить мародерство. Вказані відмінності між мародерством та крадіжкою, які полягають у наступному: спосіб, місце та суб'єкт вчинення кримінального правопорушення. Також зазначено ще одну досить важливу різницю між вищезазначеними кримінальними правопорушеннями, а саме те, що мародерство – це викрадення речей у вбитого чи пораненого, а крадіжка може вчинятися щодо будь-якої особи.

Ключові слова: крадіжка, наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого, мародерство, кримінально-правова кваліфікація, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, склад кримінального правопорушення.

The article examines the peculiarities of qualification of criminalized encroachment on the property of the deceased: theft of things that are with or on the body of the deceased, illegal removal of precious metal products inextricably linked to the body of the deceased, from burial sites, from the battlefield. The author analyzes the distinguishing features of theft, desecration of a grave, other burial place or the body of the deceased, and looting.

It is established that the criminal offense of Art. 297 of the Criminal Code of Ukraine provides for the subject matter of a criminal offense as a mandatory feature, therefore, such an offense is substantive, since the disposition of the article specifies a list of things of the material world which may be harmed and are related to the burial place or monuments. An object of theft is a thing of the material world that is characterized by physical, economic, legal and social features; such an object can be money, a telephone, jewelry, etc., that is, a thing that has monetary value and belongs to a specific person on the right of ownership. The subject of looting is also the material world belonging to the wounded or deceased on the battlefield.

The author examines the issue of the place of looting. It is noted that the subject of looting is special, i.e., only a military officer can be held criminally liable for looting. The author examines the positions of scholars on the complicity of civilians in military criminal offenses, which include looting. The author points out the differences between looting and theft, which are as follows: the method, place and subject of a criminal offense. Another important difference between the aforementioned criminal offenses is also noted, namely, that looting is the theft of things from a killed or injured person, while theft can be committed against any person. A similar comparison is made between looting, robbery, and robbery.

Key words: theft, desecration of a grave, other burial place or the body of the deceased, looting, criminal law qualification, criminal liability, criminal offense, corpus delicti.

Постановка проблеми. Культура сучасного соціуму, як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених і створюваних людством і тих, що становлять його духовно-суспільне буття, характеризується винятково широким розмаїттям форм свого прояву. Однією з традиційних і найдавніших форм соціальної культури є похоронна культура.

Гідне ставлення до тіла людини після її смерті відповідно до звичаїв і традицій, що склалися в суспільстві, а також увічнення пам'яті про померлу людину, її прижиттєвого соціального значення є непорушними канонами похоронної культури, з якими рано чи пізно доводиться стикатися більшості людей. Їхня роль у суспільному житті, історичному та патріотичному вихованні населення настільки велика, що їх регулюють і охороняють правом. Тим часом, неодинокими стали випадки наруги над тілами потерпілих після скоєння їхнього вбивства, особливо в зоні збройних конфліктів. Труп померлих використовують для контрабанди наркотиків, зброї та інших заборонених до обігу предметів, але найчастіше має місце розкрадання речей померлих як на полі бою, так і на місці поховання.

Близьнірська обстановка спостерігається на багатьох кладовищах, які перетворилися на притулок для безхатьків і безпритульних, цвинтарних злодіїв, які вчиняють там

протиправні посягання щодо могил і пам'ятних споруд (осквернення та псування пам'ятників, розведення вогнищ на могилах, розкрадання вінків, надмогильних споруд із кольорових металів, квітів та інших насаджень і т.п.). Поширеними є факти захаращення чужих могил сміттями особами, які здійснюють догляд за могилами покійних близьких. Завдяки зловживанням самих працівників кладовищ мають місце випадки самовільного перепоховання останків померлих, знесення недоглянутих та покинутих могил, організації на їхньому місці нових поховань.

Стан наукового дослідження. Окремі питання відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого досліджували у своїх наукових працях: Ю. В. Баулін, І. В. Бондар, Н. О. Гуторова, В. А. Ломака, О. О. Житний, М. І. Хавронюк, І. С. Циб, С. С. Яценко та ін. Та попри таку увагу до вказаної тематики проблема розкрадання речей померлих залишається актуальною, особливо в світлі сучасних реалій збройного протистояння нашої держави.

Мета статті полягає у дослідженні та виявленні проблем кримінально-правової кваліфікації суспільно-небезпечних діянь, які посягають на моральність, зокрема шляхом наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого.

Виклад основного матеріалу. Розкрадання саме по собі представляє умисне незаконне привласнення певним способом чужого майна на свою користь або користь інших осіб із корисливих мотивів. Загально прийнято, що вказане явище застосовне переважно в контексті корисливих кримінальних правопорушень у сфері власності. Відомо, що предметом такого кримінального правопорушення є річ матеріального світу, якій характерні фізична, економічна, юридична та соціальна ознаки. Таким предметом можуть бути гроші, телефон, прикраса тощо, тобто така річ, яка має грошову цінність та належить визначеній особі на праві власності.

Водночас, предметом кримінального правопорушення проти власності не можуть виступати окремі категорії речей матеріального світу, які мають певні окремі спеціальні ознаки, як-то зброя, наркотичні засоби, дикі звірі, в тому числі, й речі померлого чи з місця поховання. У випадку розкрадання останнього, відповідальність наразі встановлена ст. 297 КК України. Розглянемо детальніше.

Так, чинним кримінальним законом України передбачена відповідальність за «наругу над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого» (ст. 297 КК України) [1].

Наруга може бути вчинена шляхом осквернення могили, нанесення неважливих написів, малюнків, символів або інших зображень на пам'ятниках чи надмогильних спорудах або на урні з прахом померлого. Наруга буде і у разі розкопування могили, пошкодження ніші у стіні, урни з прахом, осквернення труни, пошкодження пам'ятника, надгробної плити, пам'ятних написів, зображень, огорожі, а також у випадку заволодіння предметами, які були на померлому чи з ним.

Доречно згадати, що за часів Київської Русі майно померлих було предметом правової охорони, а Руська Правда відносила його розкрадання до категорії наруги над тілами померлих і місцями їхнього поховання [2]. Передбачалося положення, що встановлювали кримінальне покарання за посягання проти релігії, до яких належали: розкрадання речей із трупів, псування хрестів, вилучення частинок зі священних предметів. Такі діяння каралися смертною карою [3].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної кримінально-правової доктрини подекуди існують певні труднощі у правильній кваліфікації розкрадань майна, яке належало померлим. Розкрадання, знищення або пошкодження, вчинене щодо майна, яке перебувало при померлому або на ньому, відповідно до положень цивільного законодавства належить родичам померлого, відповідно, в силу своєї речової цінності може бути предметом кримінального правопорушення проти власності.

Крім прикрас та ювелірних виробів, які можуть бути на тілі померлого, певну цінність становлять предмети, виготовлені з дорогоцінних металів, зубні протези (коронки), що також виступають предметом розкрадання. У даному випадку слід відмежувати один від одного два можливих види кримінального караного посягання: власне викрадення речей, які перебувають при тілі померлого, та незаконне вилучення виробів з дорогоцінних металів, нерозривно пов'язаних з тілом померлого [4, с. 110-113].

Так, якщо винний незаконно вилучає і обертає у свою власність майно третіх осіб, іншим чином незаконно розпоряджається цінними речами з тіла померлого, то залежно від вартості цих речей його дії слід кваліфікувати за як крадіжку. У рідкісному випадку це може бути грабіж, якщо дії винного є очевидними для третіх осіб і винний усвідомлює факт очевидності своїх дій. Цінності, що перебувають при тілі померлого, всупереч поширеній думці не

підлягають похованню разом із тілом, а є об'єктом успадкування, оскільки можуть бути використані за функціональним призначенням незалежно від факту життя або смерті їхнього власника.

Передбачається, що найчастіше подібні кримінальні правопорушення вчиняють таємно, тому варіант, за якого дії винного з вилучення цінних речей з тіла померлого утворюють склад відкритого викрадення чужого майна, не розглядається.

Окремо варто виділити ситуацію, коли з трупів вилучаються цінні речі, нерозривно пов'язані з тілом померлого, наприклад, золоті зубні коронки. Зубна коронка, будучи встановленою в зубо-щелепному апараті людини, стає річчю, нерозривно пов'язаною з конкретною людиною, оскільки виконує функцію захисту зуба від зовнішнього впливу, її зазвичай складно самостійно, не вдаючись до послуг фахівця, зняти або замінити. Вона стає хоч і штучною, але все ж таки частиною тіла людини. Дана «річ» не успадковується і не входить до спадкової маси, підлягає похованню разом з тілом померлого, тому її вилучення не утворює складу крадіжки, проте дії винного незалежно від того, ким він є, в даному випадку підлягають кваліфікації за ст. 297 КК України, як наруга над тілами померлих. При цьому, на нашу думку, неважливо, сталося це до поховання чи після.

Однак, на нашу думку, у разі вилучення такої речі з трупа відносини власності не будуть об'єктом посягання, оскільки дії винного за наявності корисливої мети, передусім спрямовані на осквернення трупа покійного шляхом порушення його цілісності. Труп не може бути суб'єктом права власності або об'єктом правовідносин у сфері власності з певною вартістю, а для кваліфікації діяння як крадіжки необхідним є заподіяння матеріальної шкоди власнику.

Також вилучення з трупа речей, які не мають нерозривного зв'язку з тілом померлого, яке супроводжується умисними діями, спрямованими на ушкодження тіла померлого, наприклад, відрубання пальців з метою зняття наявних на трупі каблучок, утворює ідеальну сукупність двох складів кримінальних правопорушень. У цьому разі дії винного мають кваліфікуватися як за ст. 185, так і за ст. 297 КК України. Крім того, ця позиція ґрунтується на правилі кваліфікації при конкуренції загальної та спеціальної норм, згідно з яким кримінальна відповідальність настає за спеціальною нормою.

З початком широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України в повсякденному житті значного поширення набрало ще одне кримінально каране посягання на майно померлих – мародерство. Зазначене кримінальне правопорушення віднесено до посягань проти порядку несення військової служби (військові злочини) [5, с. 253-254]. Відповідно до нині чинної кримінальної заборони, мародерство представляє собою викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [1].

Таке розкрадання (викрадення) речей може бути вчинено як таємно, так і відкрито, як із застосуванням насильства, так і без нього, що визначає спосіб вчинення даного діяння, що, серед іншого, становить собою ознаки для розмежування крадіжки та мародерства.

Під предметом мародерства слід розуміти майно, яким правопорушник бажає заволодіти, які є особистими речами вбитого чи пораненого (мобільний телефон, годинник, готівка, прикраса тощо). Зауважимо, що до предмету мародерства не може бути віднесено зброю, документи військового значення тощо.

Серед аналізованих кримінальних правопорушень, які представляють собою розкрадання майна померлих, мародерство відмінне особливою обставиною об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а саме – місця вчинення мародерства. Відповідно викрадення речей повинно відбуватися саме на полі бою. У науково-практичному коментарі до ст. 432 КК України зазначається,

що полем бою вважається земельна ділянка, морський чи повітряний простір, у якому ведеться бій [6, с. 575]. Тут варто зауважити, що сучасна національна нормативно-правова база не містить визначення даного поняття. При цьому, саме ознака місця є однією із основних ознак розмежування мародерства та наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого.

Також варто відмітити відмінність суб'єкта кримінального правопорушення. Так, на відміну від крадіжки та наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого, мародерство може бути вчинено виключно військовослужбовцем.

У свою чергу, військовослужбовець як суб'єкт кримінального правопорушення наділений такими специфічними ознаками, що визначає останнього як спеціальний.

Поняття військовослужбовця міститься у Положенні про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України [7] та Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу», де визначається як «як громадян України, іноземець та особа без громадянства, який проходить військову службу у Збройних Силах України» [8].

Важливо також пам'ятати, що мародерство не можливо по відношенню до живих та здорових людей, адже у такому випадку мова буде йти виключно про крадіжку (грабіж, розбій).

Висновки. Підбиваючи підсумок, можна зробити такі висновки. Залежно від обставин розкрадання майна з тіл померлих та місця поховання можна кваліфікувати за ст.ст. 185, 297 та 432 КК України. Якщо викрадене майно нерозривно пов'язане з особою померлого, не успадковується і не входить до спадкової маси, а підлягає похованню разом із тілом померлого (наприклад, зубні коронки, протези, кардіостимулятори), його вилучення не утворює складу розкрадання у формі крадіжки, а дії винного, незалежно від того, ким він є, підлягають кваліфікації за ст. 297 КК України як наруга над тілами померлих.

Мародерство як одна із форм розкрадання майна померлих відмінне від крадіжки та наругою над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого відмінна особливим місцем – полем бою. Окрім того, дане військове кримінальне правопорушення полягає у викраденні на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства : навч. посіб. / уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв ; вступ. сл. В. Я. Тація. – 2ге вид., змін. та допов. – Харків : Право, 2017. – 392 с.
3. Енциклопедія українознавства. Загальна частина : у 10 т. гол. ред. В. Кубійович і Кузеля. Париж – Нью-Йорк : Наукове т-во ім. Шевченка, 1955–1984. Т. 2. 1957. 1230 с.
4. Ющик О.І. Кримінально-правові аспекти відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2024 № 72. С. 110-113.
5. Ковальова С.С. Мародерство та проблеми охорони прав власності в зоні проведення АТО (кримінально-правовий аспект). *Науковий вісник НУБіП.* 2016. № 218. С.252-258. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/view/5117>
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. 3-тє вид., перероб. та доп. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 2. 624 с.
7. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України : Указ Президента від 10 грудня 2008 року № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text>
8. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1992, № 27, ст. 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#top>